

TOMAS KAVALIAUSKAS

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva
Vytautas Magnus University, Lithuania

POLITINĖS MORALĖS TRANSFORMACIJOS VIDURIO EUROPOJE: LENKIJOS ATVEJIS

Transformations of Political Morality in Central Europe:
The Case of Poland

SUMMARY

The article analyses the Polish case as reflecting the transformations of political morality. Current authoritarian nationalistic regime of Poland is worded as democratura. Subjugation of the constitutional court and media to the ideology of *Prawo i Sprawiedliwość* party interests created an authoritarian regime. The article is substantiated with the critical view of the former dissident Adam Michnik; his critique of the situation in Poland reveals the political morality of the Polish right. The connection between 1989 Round Table agreements and the moral challenges of de-communization that did not happen is also revealed. At last the author considers how the new political morality of Poland is influencing the identity of Central Europe. If authoritarian regime forms in Poland and Hungary negate the initial concept of Milan Kundera's Central Europe, if they negate the very longing to become part of Europe while being behind the Iron Curtain and ambition to unite with the liberal West on the basis of values, then today the concept of Central Europe has either disappeared or in accordance with its idea has moved to the Baltic States.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje analizuojamas Lenkijos atvejis, nes jis atspindi politinės moralės transformacijas. Lenkijos autoritarinis nacionalistinis režimas įvardijamas kaip demokratūra. Konstitucinis teismas ir žiniasklaida yra pajungti valdančiosios partijos *Prawo i Sprawiedliwość* (trumpinys *PiS*) ideologijai, todėl kalbama apie autoritarinį režimą. Straipsnyje remiamasi kritišku buvusio disidento A. Michniko žvilgsniu į šiandieninės Lenkijos padėtį, jo vertinimais. Atskleidžiamas ryšys tarp 1989 m. *Apskritojų stalo* sutarimų ir neįvykusios de-komunizacijos moralinių iššūkių. Svarstoma, kaip pasikeitusi Lenkijos

RAKTAŽODŽIAI: politinė moralė, tapatybė, Lenkija, konstitucija, A. Michnikas, M. Kundera.

KEY WORDS: political morality, identity, communism, Poland, constitution, Adam Michnik, Milan Kundera.

politinė moralė veikia Vidurio Europos tapatybę. Autoritarinio režimo formos Lenkijoje ir Vengrijoje paneigia pirminę M. Kunderos Vidurio Europos idėją, paneigia buvusį ilgęsi tapti Europos dalimi esant už Geležinės uždangos, siekiant vertybiškai jungtis su liberaliais Vakarais, o šiandien Vidurio Europos, kaip koncepcijos, arba nebeliko, arba ji pagal savąją idėją pasislinkusi į Baltijos šalis.

ĮŽANGINIS ŽODIS

Apibrėžiant politinę moralę

Politinė moralė – tai tokia moralė, kurios vertybės taikomos politiniams tikslams. Akivaizdu, kad Lenkijos vyriausybė įgavo autoritarius formų, tad drauge su Adamu Michniku galima konstatuoti, jog ši šalis tapo demokratūra. Demokratūrą ženklina liberalios demokratijos naikinimas: tai laisvos, nepriklausomos nuo valdančiosios partijos žiniasklaidos naikinimas kartu su nepriklausomu konstituciniu teismu; Vakarų Europos liberalizmo niekinimas, įnirtiną jo kritika; fašistuojančių, antisemitinių radikalios nacionalizmo judėjimų toleravimas; istorinės atminties revizionizmas – Aušvico koncentracijos stovyklos ir dalyvavimo Holokauste kaltės nusi-plovimas, Lenkijos tapatinimas tik su aukos Antrajame pasauliniame kare statusu; atsisakymas peržiūrėti Lenkijos agresiją prieš Lietuvą, Ukrainą ir Čekiją (Michnik 2018).

Tokios sudedamosios dalys rodo, kad konkrečios vertybės pakeistos kitomis dėl politinių tikslų: multikultūrinės įvairovės vertybė pakeičiama ksenofobijos ir lenkiškojo tautiškumo vertybe; teisės viršenybės vertybė pakeičiama teisės kontrole; Holokausto atsakomybės vertybė pakeičiama tautinės nekaltybės vertybe toleruojant antisemitines nuostatas¹. Tokia politinė moralė arba tokios politizuotos vertybės, kurias atskleidžia val-

dančiosios partijos *Prawo i Sprawiedliwość* (trumpinys *PiS*) retorika, byloja, kad radikaliam nusigręžta nuo liberaliosios retorikos, kuri buvo išsakoma stojant į Europos Sąjungą, išitraukiant į bendrą bevizį režimą, dalijantis *Erasmus* studentais ir skelbiant multikultūrinės Europos vienybę įvairovėje.

Toks politinės moralės pokytis nėra Lenkijos išimtis Vidurio Europoje – veikiau tai atitinka Višegrado regiono kontekstą: autoritarinio valdymo ypatumai, kontroliuojant laisvą žiniasklaidos žodį, panašūs Vengrijoje, Čekijoje, Slovakijoje ir Lenkijoje. Štai kaip rašo Antonas Shekovtsovas:

Slovakijoje matome, kad premjeras Robertas Fico atsisako atsakyti į klausimus spaudos konferencijose ir kitur, kai mano, jog žiniasklaida jam nedraugiška. Regis, Fico vyriausybė taip pat neformaliai uždraudė komunikuoti su nepriklausoma medija [...]. Rumunijoje dauguma medijos šaltinių priklauso oligarchams, kurie ja naudojasi kaip politiniu ginklu. Čekijos Respublikoje matome „berluskonizacijos“ tendenciją: finansų ministras Andrejus Babis, populiarus politikas ir antras asmuo šalies turtingųjų sąrašė, dabar valdo žiniasklaidos išteklius, kurie, žinoma, negali būti nepriklausomi nuo savininko politinio spaudimo. Vengrijoje, turint omenyje jos naujai įkurtą Medijos tarybą, turi galią skirti baudas televizijos ar radijo stotims už neva nesubalansuotą medžiagos pateikimą, o dėl baudų nėra apeliacijos... (Shekovtsov 2016)

Tad kai 1989 m. buvo švenčiama pergalė prieš cenzūrą, prieš tiesos nuslėpimą, ką paviešindavo disidentai, tai pastarieji metai rodo, kad tos pačios šalys, kurios išsivadavo iš Sovietų Sąjungos kontroliuojamo Varšuvos pakto, skynė Geležinės uždangos griuvimo vaisius, šiandien jos pačios grįžta prie politinio autoritarizmo. Tiesa, šį kartą ne dėl komunizmo.

Apsibrėžiant Vidurio Europą

Dėl tokių politinės moralės pokyčių keičiasi ir Vidurio Europos supratimas pagal politinę idėją. Pagal geografinę padėtį regionas visuomet yra ten, kur jis yra, tačiau konceptualiai jis gali būti supras tas siauriau arba plačiau. Ankstesniuose tekstuose, remdamasis Milano Kunderos klasikiniu tekstu (Kundera 1984), esu traktavęs šį regioną kaip vientisą liberalaus patriotiškumo, provokarietiško ir antikomunistinės ideologijos pasipriešinimo vertybių požiūriu, ir tai atrodė konceptualiai teisinga iki atsiirandant pastarųjų metų demokratūros požymiams (Kavaliauskas 2012); o šiame tekste, jau iš 2018 m. perspektyvos, dėl įvykusių politinės moralės pokyčių autorius nori pasakyti, kad tas vientisumas yra pasibaigęs.

Anksčiau Vidurio Europą buvo galima apsibrėžti išplėstine M. Kunderos prasme: tai toks regionas, kuris apima ne tik Višegrado ketvertuką (Čekijos Respublika, Slovakija, Lenkija, Vengrija), kur išryškėjo politinės moralės transformacijos iš liberalios demokratijos į demokratūrą (Michnik 2018), bet ir Baltijos šalis (naujų ES narių Šiaurėje) bei Bulgariją su Rumunija (naujų ES narių Pietuo-

se). Toks išplėstinis Vidurio Europos supratimas buvo galimas grindžiant tokiomis argumentais: pirma, šio regiono šalys yra mažos Kunderos prasme (nori išlikti, bijo išnykimo) (Kundera 1984); antra, jos patyrė 1989 m. aksominės revoliucijas, patyrė bendrą pokomunistinių transformacijų laikotarpį; trečia, jos 2004 ir 2007 m. įsiliejo į NATO ir ES plėtros procesą deklaruodamos liberaliosios demokratijos vertybes. Šiuo požiūriu Slovėnija taip pat turėtų būti įtraukta į šį sąrašą, mat ji, išvengusi didesnių buvusios Jugoslavijos karo žiaurumų, gebėjo tapti Europos Sąjungos šalimi, kitaip nei buvusios Jugoslavijos šalys, tokios kaip Serbija.

Kitaip tariant, kada sutapo Višegrado šalių, Baltijos šalių, Rumunijos, Bulgarijos ir Slovėnijos geopolitinė orientacija laikantis liberaliosios politinės moralės, atitinkamai demokratizuojant valstybines institucijas, buvo galima Vidurio Europą matyti kur kas plačiau nei tik Višegrado ketvertuką, regioną apibrėžiant *ne pagal geografią, o pagal politinę idėją*. Su tokia koncepcija tapo įmanoma Vidurio Europą išplėsti iki Baltijos šalių Europos Šiaurėje ir iki Balkanų Europos Pietuose. Tačiau būtent tokia išplėstinė Vidurio Europos politinė idėja, kuri savo dvasia kilusi iš 1989 m. idealistinės politikos kurti demokratines valstybes, pastaraisiais metais reikalauja regioninio susiaurinimo. Kadangi autoritarinio režimo formos Lenkijoje ir Vengrijoje paneigia pirminę Kunderos Vidurio Europos idėją, galima teigti, kad šiandien Vidurio Europa yra be Vidurio Europos. Sprendžiant pagal tai, kaip transformuojasi politinė moralė Višegrado šalyse, taip pat

Rumunijoje ir Bulgarijoje, galima sakyti, kad toji idealizuota Vidurio Europa konceptualiai randama tik Baltijos šalyse.

Sulig Lenkijos posūkiu į autoritarizmą, kuris išryškėjo 2015 m., partijai *Prawo i Sprawiedliwość (PiS)* iškovojus pergalę, kai imta Lenkiją atvirai pozicionuoti kaip antibriuselišką migrantų klausimu, kaip antipluralistinę žiniasklaidos ir ypač teismų nepriklausomybės klausimu, antigermanišką reikalaujant didesnės Berlyno atsakomybės už Lenkijos

patirtus nuostolius Antrajame pasaulyne kare, nebegalima mąstyti apie Vidurio Europos regioną kaip vientisą politinės idėjos bei politinės moralės atžvilgiu. Vertybinis regiono vientisumas, kuris buvo pagal 1989 m. paradigmą, griaunant komunistinę santvarką, ir vertybinis vientisumas pagal 2004 m. paradigmą, kai integruotasi į Vakarų Europos sukurtą Europos Sąjungą, šiandien nebegalioja, reikalauja konkrečios šalies atvejo analizės (*case study* metodo).

POLITINĖS MORALĖS TRANSFORMACIJOS LENKIJOJE

Simboline prasme kulminacija įvyksta 2018 m. lapkričio 11-ąją Varšuvoje, kada ant partijos *PiS* pamatų sukurta vyriausybė išeina į eiseną švęsti Lenkijos nepriklausomybės šimto metų bendradarbiaudama su ultradešiniųjų dalyviais. Žiniasklaidoje randame šios vyriausybės moralinių apsidraudimų, lyg ir atsiribota nuo fašistuojančių judėjimų. Tačiau anot Rafalo Pankowskio, Collegium Civitas sociologo ir asociacijos prieš rasizmą „Daugiau niekada“ įkūrėjo, vyriausybės ir kraštutinės dešinės bendradarbiavimas realus ir jis kelia nerimą. „Bendradarbiavimas tarp valstybės institucijų ir ekstremistų iš Tautinės kraštutinės stovyklos yra pavojingos, ekstremalios nacionalistinės ideologijos legitimizavimas, taip pat demokratijos krizės atspindys“ (Aljazeera 2018). Pridėjus prie to Vengrijos autoritarizmą, kuris Lenkijai lyg ir parodė „drąsos kelią“ priešintis liberaliajai politinei moralei, tampa akivaizdu, kad šio regiono šalys jau skirtingai supranta savo 1989 m. laisvės idealą.

Partijos *PiS* autoritarinėje logikoje glūdi užsibuvusi nesuvesta sąsąjau su komunizmu. Taigi tai yra tiek politinis, tiek istorinės atminties klausimas, taip pat ir pačių 1989 m. atitinkamas revizionistinis traktavimas. Tai išryškėja analizuojant priežastis, dėl kurių panaikinta Lenkijos teismų nepriklausomybė. Pasirodo, tai ne tik dėl to, kad vyriausybei būtų lengviau vykdyti autoritarinę politiką, kada teismai nebeturi savarankiškumo, bet dar ir dėl to, kad ši mananti, jog taip ji atliekanti misiją – suveda sąsąjaitas su komunizmu praeityje ir su liberalizmu dabartyje.

2017 m. kovo mėn. Kaczyński, kaip šiandieninės Lenkijos vyriausybės ir jos politinės moralės architektas, teismų reformas komunistinės praeities ir liberalizmo ideologijos atžvilgiu suformulavo šitaip:

Mūsų sprendimu, teismai yra pokomunistinės Lenkijos bastionai. Jų viršuje – Aukščiausiasis Teismas, o šis juk didžiai pasitarnavo gindamas žmones, kurie tarnavo senajai sistemai, o toks teismas dau-

geliui yra abejotinų sprendimų sinonimas. Tuo pat metu kairuoliškumas išplito, o teismai vis labiau tampa užsienio galių vasalais (Kaczyński 2017).

Šią citatą galima rasti ir straipsnyje „Separation of Powers Undermined“ (Marta Bucholc ir Maciej Komornik 2018). Sulig vyriausybės noru suvesti tokias sąskaitas ir galiausiai „užbaigti komunizmą“ Lenkijoje – pasirodo, jis 1989 m. ne tik nesibaigė, bet ir negalėjo baigtis, nes įvyko apskritojo stalo derybos su buvusiais komunistais valdžioje, kuriems buvo leista dalyvauti rinkimuose demokratijos sąlygomis – teismų reforma buvo vykdoma šitaip:

Nuo 2016 m. pabaigos Lenkijos vyriausybė diegė radikalias teisines reformas pasinaudodama konservatyviai nacionaline Teisės ir Teisingumo partijos parlamentine dauguma bei prezidento Andrzejaus Dudos parama, kuris kilęs iš *PiS* sluoksnių. Reformos lėmė fundamentalius pokyčius Lenkijos teisinėje sistemoje. <...> *PiS* regi pliuralizmą kaip problemą. Kur tik įmanoma, tikslas – ištrinti įvairovę. Pliuralizmas Lenkijoje įkūnytas 1997 m. konstitucijoje, kurios šaknys yra 1989 m. Apskritojo stalo susitarimų dvasioje (Marta Bucholc, Maciej Komornik 2018).

Viena vertus, regime kovą prieš komunizmo šaknis, kita vertus, regime

konstitucinio teismo pavergimą valdančiajai partijai, kad nebeliktų alternatyvios teisinės galios vykdomai politikai. Tokia situacija turi ir geopolitinių padarinių: Lenkijos „antibriuseliškumas“ demokratijos standartų požiūriu atitinka Kremliaus interesus skaldyti ir valdyti. Su Europos parlamentu susipriešinusi Varšuva bus ne tokia efektyvi ir sprendžiant Ukrainos ir Rusijos karinio konflikto klausimus. Shekhovtsovas rašė:

Klaidinga manyti, kad Teisės ir Teisingumo partijos skeptiška ar net atšiauri nuostata Maskvos atžvilgiu yra nuostolinga Putinui. Maskvos tikslas santykiuose su Vakarais nėra paversti Vakarus rusofiliškais; verčiau galutinis tikslas yra išesti Vakarų vienybę, pasėti priešiškus tarp ES valstybių narių, iškasti spąstų duobę Europos tautoms viena prieš kitą, išardyti integralias institucijas kaip Šengenas ir diskredituoti NATO. Be ES ir NATO, jokia individuali Europos tauta neturės galimybių atsilaikyti prieš Putino korupcinę įtaką. Todėl Teisės ir Teisingumo ginčai su Briuseliu ir ypač su Berlynu yra naudingi Putinui. Maža to, Lenkija buvo ir tebėra viena pagrindinių Ukrainos laisvės bei suverenumo gynėjų Europos Sąjungoje. Jei Lenkijos įvaizdis Europos Sąjungoje sumenkės, tuomet galima sumenkinti ir jos solidų vaidmenį išreiškiant savo poziciją dėl Rusijos kariavimo Ukrainoje (Shekhovtsov, 2016).

* * *

Politinės moralės transformacijas Lenkijoje veikė tai, kad dabartinė valdančioji partija mano, jog *Solidarumo* darbininkų pergalė 1989 m. nebuvo galutinė – ji tik atvedė iki Apskritojo stalo derybų. Įvyko civilizuotas, taikus derybų procesas, bet neįvyko dekomunizacija. Tam turėjo įtakos ir Adamo Michniko politinė

moralė: nesuvedinėti sąskaitų, kaip tai darė bolševikai. Tam reikėjo paaukoti Lenkijos dekomunizacijos procesą. Tariant paties Michniko žodžiais:

Paplitusi interpretacija, jog viskas dėl to, kad Lenkija neperėjo pamatinės dekomunizacijos. Komunistai užėmė bankus ir verslą, jį kontroliavo, dėl to jie paveikė

politiką ir įgijo materialinės naudos. Tai – komunistai, kurie vis dar politikoje, galėjo suorganizuoti stiprią politinę partiją ir laimėti rinkimus. Tai komunistai nutrynė liniją tarp gėrio ir blogio, iškreipė etiką, atvedė prie moralinio reliatyvizmo ir cinizmo. Tokie kritikai ieško sielvarto šaltinio pačiame revoliucijos aksominiame charakteryje: jis buvo pernelyg atlaidus diktatorystės žmonėms. <...> Priklausau mokyklai, kuri bijo užkoduotų revoliucinių sprendimų. Bijojau žmonių, norinčių panaudoti bolševikinius metodus ir atimti iš buvusio režimo funkcionierių jų piliečio teises (Michnik, 2001).

Taigi Apskritojos stalo derybos 1989 m. iš Michniko perspektyvos yra tolerancijos pasiekimas, gebėjimas kalbėtis su „budeliu“ ir kartu su juo pereiti į demokratinį valdymą, komunistiniams funkcionieriams išsaugoti piliečio teises, o iš šiandieninės *PiS* partijos perspektyvos tokia tolerancija ir buvo visa nelaimė: ji leido sukurti tokią teisinę sistemą su vėliau patvirtinta 1997 m. konstitucija, kuri apsaugojo buvusius komunistus nuo teisingumo įvykdymo. Maža to, liberalus disidentas Michnikas tokios Lenkijos vyriausybės akyse tampa nebetinkamu disidentu, nebetinkamu moraliniu mokytoju, nes atstovauja kairuoliškoms pažiūroms ir atleidžia komunistams. Michnikas, joks ne bažnytininkas, o sekuliarus intelektualas, bet metafiziškai atlaidus „budeliui“, tarytum būtų didžiausias krikščionis, išvengė bolševikinių metodų, bet *PiS* partijos politinės moralės požiūriu tapo antiherojumi. Tikriausiai antiherojumi ir tų akyse, kurie šią partiją remia, moraliai palaiko. Taip Lenkijos visuomenė poliarizuojasi į tuos, kurie palaiko dabartinę autoritarinę vyriausybę, ir į tuos, kurie jos nepalaiko, nors

abiejose pusėse bus katalikų tikėjimą išpažįstančių piliečių.

Atitinkamai susiformavo ir buvusių disidentų kaip moralinių mokytojų vertinimas. Michnikas, kuris kentėjo ir kalėjo už Lenkijos žmonių laisvę, tas, kuris buvo moralinis mokytojas iki 1989 m., bet Aksominės revoliucijos metu atleido ir nekonstravo nacionalistinės-bažnytinės-antikomunistinės Lenkijos, kai kurių akyse negali būti šiandieninės Lenkijos herojumi kartu su pačiu Lechu Wałęsa, nors popiežius lenkas Jonas Paulius II rėmė šį lyderį kovoje prieš komunizmą. L. Wałęsai netgi inkriminuotas tariamas – ar tikras – bendradarbiavimas su komunistinės Lenkijos slaptąja policija išduodant žmones. Kadangi Wałęsa ir Michnikas simbolizuoja tokią politinę moralę komunistų atžvilgiu, dėl kurios įvyko taikus perėjimas iš / į, o perėjus į demokratiją buvę komunistai galėjo toliau dalyvauti politiniame gyvenime, nestebina, kad Lenkijos *PiS* partijos lyderiai, norėdami paliesti 1989 m. komunistines šaknis, palietė ir Wałęsos asmenį, jo „taikaus“ pilietinio pasipriešinimo lyderystės autentiką.

Pirmieji įtarimai dėl L. Wałęsos galimo bendradarbiavimo su slaptąja tarnyba pasirodė 1992 metais, praėjus dvejiems metams po jo išrinkimo prezidentu. Tuometinis vidaus reikalų ir dabartinis gynybos ministras Antonis Macierewiczius (Antonis Macerevičius) paskelbė sąrašą 60 įtariamų SB agentų, kuriame buvo ir L. Wałęsa. Nors A. Macierewiczius ir Jaroslawas Kaczynskis (Jaroslawas Kačynskis) – konservatyvios valdančiosios partijos „Įstatymas ir teisingumas“ (*PiS*) lyderis – komunistinio režimo metais kartu su L. Wałęsa užsiėmė disidentine veikla, L. Wałęsai tapus prezidentu, jie tapo aršiais priešais (BNSžinios&Valstietis.lt 2016).

LENKIJOS AUTORITARINIO NACIONALIZMO ĮTAKA
VIDURIO EUROPOS TAPATYBEI

Politinės moralės transformacijos Lenkijoje keičia tos „angeliškosios“ 1989 m. revoliucijos vertybėmis pagrįstos Vidurio Europos tapatybės sampratą. Regionas, kuris asocijuojamas su didvyrišku pilietiniu nepaklusnumu, laisvės idealais 1989 m. paradigmoje, dabar regimas kaip autoritarinio nacionalizmo kraštas. Kyla klausimas dėl Aksominės revoliucijos moralinio palikimo vertės. Kyla klausimas: ar Lenkija renkasi naują savo politinį telos?

Anot Adamo Michniko, taip: partija PiS kviečia Lenkiją pakilti, nebeklūpėti ant kelių prieš Briuselį, pakilti nuo kelių, atsistoti prieš Briuselį ir jo liberalizmą į šalies politinę emancipaciją. Tai sutampa su anksčiau cituoto Jaroslavo Kaczynskio žodžiais: „kairuoliškumas išplito, o teismai vis labiau tampa užsienio galių vasalais“.

Lietuvoje tokios politinės moralės nerandame. Šiandien vis dar efektyviai veikia Dainuojančios Baltijos šalių revoliucijos diskursas su jo laisvės idealais, yra išlikusi aiški geopolitine orientacija į Vakarų Europą. Valstybiniame lygmenyje egzistuoja politinis antirusiškumas suvokiant Kremliaus vykdomo informacinio karo bei karinių pratybų keliamas grėsmes; nėra politinio antibriuseliškumo, tokios ES kritikos, kokia nuaidi Varšuvos ar Budapešto politinėje retorikoje.

Tačiau politinės moralės transformacijos Lenkijoje gali paveikti Lietuvos vertybes, jos santykį su komunizmu, juolab kad Lietuva taip pat neturėjo dekomunizacijos. Kita vertus, istorinės atminties požiūriu Lietuva, kitaip nei Lenkija, įtvirtino atmintį dėl Holokausto nusikaltimų Antrojo pasaulinio karo metu. Simboliška, kad popiežius Pranciškus, viešėdamas Lietuvoje, pagerbė tiek Holokausto, tiek Sibiro tremčių aukas, sutvirtino abiejų tautybių piliečių pagarbą trauminei atminčiai.

Tačiau žiniasklaidos plotmėje Lietuvoje atsiranda mėginimų kontroliuoti žodžio laisvę, mėginta uždrausti ar sumažinti „neigiamas naujienas“, taip pat kėsintasi į LRT nacionalinį transliuotoją² (Lietuvių PEN centras 2018). Ironiška, bet 1990 m. kovo 11-osios nepriklausomybės paskelbimas prasidėjo sulig Persitvarkymo Sąjūdžiu, pasinaudojus M. Gorbačiovo skatinimu vykdyti *glasnost* koncepciją, kuri reiškė tam tikrą žodžio laisvę. Praėjus beveik trisdešimčiai metų imamasi idėjos žodžio laisvę suvaržyti. Lenkijos atveju žodžio laisvė jau kontroliuojama pagal vienos valdančiosios partijos ideologiją; tačiau toks teiginys vis dėlto turėtų būti suprantamas sąlygiškai: *Gazeta Wyborcza*, leidinys, kurio vyr. redaktoriumi dirba Michnikas ir naujienas pateikia iš liberalių pozicijų, nėra uždraustas.

* * *

Šiandieninės Lenkijos atvejį galima interpretuoti dvejopai: pirma, regime naują politinį fenomeną, kada kovoje su komunizmu paveldu pateisinamas auto-

ritarinis valdymas; antra, tai ne naujas fenomenas, o senų demonų prikėlimas, juolab kad kovojama ir prieš liberalizmą. Šią antrąją interpretaciją Michnikas taip

paaikino: mes jau 1930 m. matėme, kaip Hitleris kviečia vokiečių tautą pabusti, keltis, o „dabar girdime, kad Lenkija pakyla po klūpėjimo“ (Michnik 2018). Be to, Michnikas priduria, kad Lenkijos Katalikų bažnyčios retorika skamba taip, tarytum Jono Pauliaus II nebūtų buvę, vėl girdime tarpukario retoriką. Tai prisideda prie barbariško konservatyvios dešinės Lenkijos bendrojo vaizdo. Buvęs disidentas Michnikas pažymi: „Lenkijos Katalikų bažnyčia suvaidino pozityvų vaidmenį kelyje į laisvę iki 1989 m., o po to įvyko degradacija“ (ten pat).

Jei tokia nauja Lenkijos politinė moralė skiriasi nuo Lietuvos, o Višegrado šalių – nuo Baltijos šalių, tuomet jau reikia ir kitokio Vidurio Europos tapatybės

vertinimo. Šiame regione – šiame straipsnyje jis traktuotas pagal išplėstinę kunderiškąją prasmę – įvyko takoskyra tarp Višegrado šalių ir Baltijos šalių vertybių pagrindu, tai verčia iš naujo suvokti Vidurio Europos tapatybę. Jeigu antiliberalsios vertybės Lenkijoje ir Vengrijoje paneigia pirminę Kunderos Vidurio Europos idėją, paneigia buvusį ilgėsį tapti laisvos Europos dalimi, kai Vakarų europietis negali suprasti, kodėl 1956 m. Budapešto radijo stoties pranešėjas sovietų tankų akivaizdoje teigia, jog mirs už Europą (juk jis vengras, taigi iš „Rytų“, taigi „ne europietis“), tuomet galima teigti, kad šiandien Vidurio Europos arba nebeliko, arba ji pagal savo idėją persislinkusi į Baltijos šalis.

PABAIGOS ŽODIS

Lietuva ir Lenkija kontrastuoja savo politinė morale tiek požiūriu į komunistinę praeitį, tiek į liberalizmo dabartį: buvęs komunistas Algirdas Brazauskas rado pagarbą vietą valstybinėje atmintyje kaip pirmasis atkurtos respublikos prezidentas, o prezidentai Valdas Adamkus ir Dalia Grybauskaitė abiejų kadencijų metu palaikė į Vakarus orientuotos valstybės tapatybę, savo etninės tapatybės vertybes suderino su platesniu europietišku. Čia nebūta solidžios programos pakilti „nuo kelių“ prieš liberalius Vakarus valstybiniu lygmeniu. Veikia tokios idėjos apsiriboja vietinių tautinių ir kosmopolitinių diskursų laukais netransformuojant visos valstybės tapatybės, nepakeičiant jos *telos*.

Kita vertus, NATO aktyvumo regione

požiūriu Lietuvos ir Lenkijos pozicijos su-tampa, abi valstybės turi tą pačią politinę moralę Rusijos, kaip agresorės, atžvilgiu, o JAV kariai traktuojami kaip suverenumo gynėjai. Tačiau Lenkijos ir Lietuvos *telos* ima skirtis: Lenkija siekia iškilti Europoje kaip įtakinga nacionalistinė valstybė, turinti nepriklausomą ir kritišką santykį su Berlynu ir Briuseliu, išsaugojanti liberaliai politinei moralei priešingas vertybes dėl migracijos, religijos ir istorinės atminties; o Lietuva tarptautiniuose santykiuose suderina savo politinę moralę su paneuropietiškais interesais. Sprendžiant pagal tai, kaip transformuojasi politinė moralė Višegrado šalyse, taip pat Rumunijoje ir Bulgarijoje, galima sakyti, kad toji idealizuota Kunderos Vidurio Europa konceptualiai persislinko į Baltijos šalis.

Literatūra

- Aljazeera. 2018. Polish Officials march with nationalists on independence day. <https://www.aljazeera.com/news/2018/11/polish-officials-march-nationalists-independence-day-181111093227508.html>
- Bucholc Marta & Komornik Maciej. 2018. The Separation of Powers. Eurozine: <<https://www.eurozine.com/separation-powers-undermined/>> [žiūrėta 2018 11 16]
- Kundera Milan. 1984. The Tragedy of Central Europe. *New York Review of Books* 31, Number 7, April 26. <<http://parevo.eu/1parevo/images/PDF/05.%20Kundera%20The%20Tragedy%20of%20Central%20Europe.pdf>> [žiūrėta 2018 09 09]
- Kaczyński: Będziemy rządzić długo. <<https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/kaczynski-będziemy-rzadzic-dlugo-wicepremier-morawiecki-mowi-ze-do-2031-r-to/765herq>> [žiūrėta 2018 11 16]
- Kavaliauskas Tomas. 2012. *Transformations in Central Europe between 1989 and 2012*. Lexington Books.
- Kavaliauskas Tomas. 2018. Politinė moralė kintančioje Europoje: Baltijos šalių ir vidurio Europos perspektyva. *Logos* 96.
- Lietuvių PEN centras. Pareiškimas dėl LRT kontrolės. <<http://penlithuanian.eu/naujienos-15/lt/pareiskimas-del-lrt-kontroles-12.html>> [žiūrėta 2018 11 19]
- Michnik Adam. 2001. Confessions of a converted dissident. Eurozine: <<https://www.eurozine.com/confessions-of-a-converted-dissident/>> [žiūrėta 2018 11 18]
- Michnik Adam. 2018. The Shift Toward Authoritarianism in Government Today, Adam Michnik. *You Tube* [žiūrėta 2018 11 19]
- Shekovtsov Anton. 2016. Patterns of illiberalism in Central Europe. <<https://www.eurozine.com/patterns-of-illiberalism-in-central-europe/>> [žiūrėta 2018 11 18]
- BNS, Baltic News Service, perspausdinta Valstietis. lt 2016. Wałęsa prisipažįsta klydęs, tačiau neigia bendradarbiavęs su spaltąja tarnyba. <<http://valstietis.lt/naujienos/svetur/walesa-prisipazista-klydes-taciau-neigia-bendradarbiaves-su-slaptaja-tarnyba/>> [žiūrėta 2018 11 18]

Nuorodos

- 1 Anot Adamo Michniko, formuojama nuostata prieš jį teigiant, kad jis chuliganiškas, atvirai kritikuojantis vyriausybę, nes jis žydas (Michnik 2018).
- 2 Lietuvių PEN centro Pareiškimas dėl LRT kontrolės. 2018 m. spalio 30 d. Lietuvių PEN centras PAREIŠKIMAS

Reiškiamame susirūpinimą dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadų dėl Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos valdymo, finansinės ir ūkinės veiklos. Manome, kad Lietuvos visuomeninio transliuotojo finan-

sine ir ūkine veikle turi rūpintis kompetentingos valstybės įgaliotos institucijos, o ne įstatymų leidėjas. LR Seimo laikinosios komisijos išvadoje siūloma sutapatinti svarbiausio LRT valdymo organo – LRT tarybos – narių rotaciją su politinės valdžios kaita, suformuoti nuo politikų priklausantią valdybą, t. y. politizuoti visuomeninio transliuotojo valdymą, paversti jį valstybiniu, priklausomumui nuo politikų ir atskaitingumui jiems. Tokie siūlymai nederą su demokratinės valstybės principais ir gresia žodžio bei išraiškos laisvės suvaržymais.